INGLIZ TILINI O‘QITISHDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING METODIK IMKONIYATLARI

To‘xtayeva Munira Omonovna,

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

muniraomonovna@gmail.com

Annotatsiya. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, chet tilini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasi bilan bir qatorda analitik fikrlash, dalillarni baholash hamda asoslangan xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada ingliz tilini o‘qitish jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning metodik imkoniyatlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda tanqidiy fikrlashning nazariy asoslari, uning pedagogik jarayondagi funksiyalari hamda ingliz tili darslarida qo‘llanishi mumkin bo‘lgan metodik yondashuvlar yoritiladi. Muammoli ta’lim, argumentativ tahlil, debat texnologiyasi, case-study, reflektiv muhokama va autentik matnlar bilan ishlash metodlarining o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirishdagi didaktik imkoniyatlari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tanqidiy fikrlashga asoslangan metodik yondashuvlar ingliz tilini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning nutq faolligini oshiradi, argumentativ tafakkurni rivojlantiradi hamda bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, ingliz tilini o‘qitish metodikasi, kommunikativ kompetensiya, kognitiv kompetensiya, argumentativ tafakkur, muammoli ta’lim, reflektiv fikrlash, pedagogik texnologiyalar, metakognitiv faoliyat.

Аннотация. В современной системе образования одной из важнейших педагогических задач является развитие способности учащихся к самостоятельному мышлению. Особенно в процессе обучения иностранному языку наряду с коммуникативной компетентностью учащихся приобретает актуальное значение формирование аналитического мышления, умений оценивать факты и делать обоснованные выводы. В данной статье анализируются методические возможности развития критического мышления в процессе обучения английскому языку с научно-педагогической точки зрения. В исследовании освещаются теоретические основы критического мышления, его функции в педагогическом процессе, а также методические подходы, которые можно применять на уроках английского языка. Обоснованы дидактические возможности проблемного обучения, аргументативного анализа, технологии дебатов, тематического исследования, рефлексивного обсуждения и методов работы с аутентичными текстами в формировании у учащихся компетенции критического мышления. Результаты исследования показывают, что методические подходы, основанные на критическом мышлении, повышают речевую активность учащихся в процессе обучения английскому языку, развивают аргументативное мышление и служат для более осознанного усвоения знаний.

Ключевые слова: критическое мышление, методика преподавания английского языка, коммуникативная компетентность, познавательная компетентность, аргументативное мышление, проблемное обучение, рефлексивное мышление, педагогические технологии, метакогнитивная деятельность.

Annotation. In the modern educational system, the development of students ' ability to think independently is one of the important pedagogical tasks. In particular, in the process of teaching a foreign language, along with the communicative

competence of students, the formation of analytical thinking, assessment of evidence and skills for drawing based conclusions is of urgent importance. In this article, the methodological capabilities of the development of critical thinking in the process of teaching English are analyzed from a scientific and pedagogical point of view. The study highlights the theoretical foundations of critical thinking, its functions in the pedagogical process, as well as methodological approaches that can be used in English lessons. The didactic possibilities of methods for working with problem education, argumentative analysis, debate Technology, case-study, reflective discussion and authentic texts in the formation of competency of critical thinking in students are justified. The results of the study show that methodological approaches based on critical thinking increase the speech activity of students in the process of teaching English, develop argumentative thinking and serve to consciously assimilate knowledge.

Keywords: critical thinking, English teaching methodology, communicative competence, cognitive competence, argumentative thinking, problem education, reflective thinking, pedagogical technologies, metacognitive activity.

Kirish. XXI asr ta’lim paradigmasi shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, bunda tanqidiy fikrlash kompetensiyasi markaziy o‘rin egallaydi. Axborot oqimining keskin ortishi, global kommunikatsiyaning rivojlanishi hamda bilim iqtisodiyotining shakllanishi zamonaviy jamiyatdan mustaqil fikrlay oladigan, muammolarni tahlil qila oladigan va asoslangan qaror qabul qila oladigan mutaxassislarni talab etmoqda. Shu sababli ta’lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish pedagogikaning ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Chet tilini o‘qitish jarayoni o‘quvchilarning nafaqat til kompetensiyasini, balki ularning kognitiv va analitik tafakkurini rivojlantirish uchun ham muhim pedagogik muhit yaratadi. Til o‘rganish jarayonida o‘quvchilar turli matnlarni tahlil qiladi, muammoli vaziyatlarni muhokama qiladi, dalillarni solishtiradi va o‘z fikrini

asoslashga harakat qiladi. Bu esa tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun qulay didaktik sharoit yaratadi. Shu nuqtai nazardan ingliz tilini o‘qitishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning metodik imkoniyatlarini aniqlash hamda ularni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilish dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi.

Tanqidiy fikrlash tushunchasi pedagogika, psixologiya va falsafa fanlarida keng o‘rganilgan ilmiy kategoriyalardan biri bo‘lib, u shaxsning axborotni tahlil qilish, dalillarni baholash hamda asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatini ifodalaydi. Mazkur tushuncha inson tafakkurining yuqori darajadagi intellektual faoliyati sifatida qaraladi va u muayyan masala yoki hodisani turli nuqtai nazardan tahlil qilish, muqobil fikrlarni solishtirish hamda dalillarga asoslangan qaror qabul qilish jarayonini o‘z ichiga oladi. Tanqidiy fikrlash nafaqat bilimlarni qabul qilish, balki ularni tahlil qilish, qayta ishlash va baholash jarayonida namoyon bo‘ladigan kognitiv faoliyat shakli hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim tizimida ushbu kompetensiya o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, axborotni tanqidiy baholash va muammoli vaziyatlarni samarali hal qilishda muhim omil sifatida qaraladi.

Amerikalik pedagog va faylasuf *John Dewey* tomonidan ishlab chiqilgan reflektiv fikrlash nazariyasi tanqidiy fikrlashning shakllanishi va rivojlanishini tushuntirib beruvchi muhim nazariy konsepsiyalardan biri hisoblanadi. Dewey o‘zining mashhur “*How we think*” asarida reflektiv fikrlashni inson tafakkurining muammoli vaziyatni ongli ravishda tahlil qilishga qaratilgan izchil intellektual jarayoni sifatida izohlaydi. Uning fikriga ko‘ra, reflektiv fikrlash oddiy fikrlashdan farqli ravishda tasodifiy yoki intuitiv qarorlar qabul qilish bilan emas, balki dalillarga asoslangan mantiqiy tahlil orqali shakllanadi. Dewey reflektiv fikrlashni bilimlarni chuqur anglash hamda muammoli vaziyatlarni samarali hal qilishga xizmat qiluvchi muhim kognitiv faoliyat turi sifatida talqin qiladi. Deweyning ta’kidlashicha, reflektiv fikrlash jarayoni odatda inson shubha, noaniqlik yoki muammoga duch kelgan vaziyatda boshlanadi. Bunday vaziyat inson tafakkurida muayyan savollarni keltirib

chiqaradi va ushbu savollarga javob topish jarayonida fikrlash faoliyati faollashadi. Dewey bu jarayonni “shubha holatidan izlanish jarayoniga o‘tish” sifatida tavsiflaydi. Ya’ni inson muammoni anglagan paytdan boshlab uni tahlil qilish, muqobil yechimlarni ko‘rib chiqish va eng asosli qarorni topishga intiladi. Shu jihatdan reflektiv fikrlash tanqidiy fikrlashning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Reflektiv fikrlash jarayoni bir necha izchil bosqichlardan iborat bo‘ladi. Birinchi bosqichda muammo yoki noaniqlik aniqlanadi. Bu bosqichda shaxs muayyan vaziyatda yuzaga kelgan savol yoki muammoni anglab yetadi. Keyingi bosqichda ushbu muammoning sabablarini aniqlash va ehtimoliy yechimlarni izlash jarayoni boshlanadi. Uchinchi bosqichda mavjud dalillar va ma’lumotlar tahlil qilinadi, turli gipotezalar ko‘rib chiqiladi va ularning asoslanganlik darajasi baholanadi. To‘rtinchi bosqich esa mantiqiy xulosa chiqarish bosqichi bo‘lib, bunda shaxs mavjud dalillar asosida eng maqbul yechimni tanlaydi va qaror qabul qiladi. Deweyning fikricha, aynan mana shu izchil fikrlash jarayoni insonning tanqidiy tafakkurini shakllantiradi.

Dewey *reflektiv fikrlashni* ta’lim jarayonining muhim pedagogik mexanizmlaridan biri sifatida ham ko‘rib chiqadi. Uning fikricha, ta’lim jarayonida o‘quvchilarni passiv axborot qabul qiluvchi sifatida emas, balki faol fikrlovchi subyekt sifatida shakllantirish zarur. Shu sababli o‘qitish jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish, savol-javob faoliyatini tashkil etish hamda o‘quvchilarni mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Deweyning ta’lim konsepsiyasida o‘quvchi o‘z bilimini faol izlanish jarayonida egallovchi shaxs sifatida qaraladi. Shuningdek, Dewey reflektiv fikrlashni tajriba asosida o‘rganish jarayoni bilan ham bog‘laydi. Unga ko‘ra, bilimlar faqat nazariy ma’lumotlar orqali emas, balki real tajribalar orqali chuqurroq o‘zlashtiriladi. Shu sababli ta’lim jarayonida muammoli vaziyatlar, amaliy mashg‘ulotlar va muhokamalar tashkil etish o‘quvchilarning reflektiv fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Bunday pedagogik yondashuv o‘quvchilarning muammolarni tahlil qilish, dalillarni baholash hamda mustaqil qaror

qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, Deweyning reflektiv fikrlash nazariyasi tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning muhim nazariy asoslaridan biri hisoblanadi. Ushbu nazariya ta’lim jarayonida o‘quvchilarning analitik tafakkurini rivojlantirish, ularni muammoli vaziyatlarni tahlil qilishga o‘rgatish hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishda muhim metodologik ahamiyatga ega. Ayniqsa, chet tillarini o‘qitish jarayonida reflektiv fikrlashga asoslangan metodlardan foydalanish o‘quvchilarning nafaqat til kompetensiyasini, balki ularning tanqidiy tafakkurini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tanqidiy fikrlash nazariyasini rivojlantirishda yana bir amerikalik olim *Robert H. Ennis*ning ilmiy qarashlari alohida ahamiyat kasb etadi. U tanqidiy fikrlash sohasidagi eng nufuzli tadqiqotchilardan biri bo‘lib, ushbu tushunchaning nazariy asoslarini tizimli ravishda ishlab chiqqan olimlardan hisoblanadi. Ennis tanqidiy fikrlashni “nima qilish yoki nimaga ishonish haqida asosli qaror qabul qilishga qaratilgan oqilona va reflektiv fikrlash jarayoni” sifatida ta’riflaydi. Bu ta’rif tanqidiy fikrlashning ikki muhim jihatini - mantiqiylik va reflektivlikni o‘zida mujassam etadi. Mantiqiylik fikrlash jarayonida dalillar va faktlarga asoslanishni bildirsa, reflektivlik esa shaxsning o‘z fikrlash jarayonini ongli ravishda tahlil qilishi va baholashini anglatadi.

Ennisning fikricha, tanqidiy fikrlash insonning muayyan muammoni chuqur tahlil qilish, mavjud dalillarni baholash va turli muqobil fikrlarni solishtirish orqali asoslangan xulosaga kelish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu jarayon oddiy fikrlashdan farqli ravishda tasodifiy yoki hissiy qarorlar qabul qilishga emas, balki mantiqiy dalillar va faktlarga asoslangan qaror qabul qilishga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Ennis tanqidiy fikrlashni nafaqat kognitiv faoliyat, balki intellektual madaniyatning muhim elementi sifatida ham ko‘rib chiqadi. Uning fikricha, tanqidiy fikrlashga ega shaxs axborotni passiv qabul qilmaydi, balki uni tahlil qiladi, baholaydi va muayyan xulosaga kelishdan oldin uning asoslanganligini tekshiradi. Robert Ennis tanqidiy

fikrlash jarayonini bir necha muhim intellektual faoliyat turlariga ajratadi. Ulardan biri muammoni aniqlash va savol qo‘yish qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlovchi shaxs har qanday axborotni shubhasiz qabul qilmaydi, balki unga nisbatan savollar qo‘yadi, uning manbasi va ishonchliligini tekshiradi. Ikkinchi muhim komponent dalillarni tahlil qilishdir. Bu jarayonda shaxs muayyan fikr yoki argumentni asoslaydigan dalillarni baholaydi, ularning mantiqiy asoslanganligini tekshiradi va ularning qanchalik ishonchli ekanligini aniqlaydi. Uchinchisi esa muqobil fikrlarni solishtirish qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlash jarayonida shaxs turli nuqtai nazarlarni ko‘rib chiqadi, ularning kuchli va zaif tomonlarini tahlil qiladi hamda eng asosli pozitsiyani tanlashga harakat qiladi.

Ennis o‘z tadqiqotlarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun muayyan ko‘nikmalarni shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi. U tanqidiy fikrlashni ikki asosiy komponentga ajratadi*: dispozitsiyalar (tendency)* va *ko‘nikmalar (skills)*. Dispozitsiyalar shaxsning tanqidiy fikrlashga bo‘lgan intellektual moyilligini bildiradi, ya’ni shaxsning savollar berishga, dalillarni tekshirishga va muammolarni tahlil qilishga tayyorligi bilan bog‘liq. Ko‘nikmalar esa tanqidiy fikrlash jarayonida qo‘llaniladigan konkret intellektual faoliyat turlarini o‘z ichiga oladi. Masalan, argumentlarni tahlil qilish, dalillarni tekshirish, mantiqiy xulosalar chiqarish, umumlashtirish va muammolarni hal qilish kabi ko‘nikmalar shular jumlasidandir.

Robert Ennis tanqidiy fikrlashni ta’lim jarayonida rivojlantirishga ham katta e’tibor qaratgan. Uning fikricha, o‘quvchilarni tanqidiy fikrlashga o‘rgatish uchun ta’lim jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish, muhokama va bahs-munozaralarni tashkil etish hamda o‘quvchilarni argumentlar asosida fikr bildirishga undash zarur. Bunday pedagogik yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish bilan bir qatorda ularning analitik tafakkurini ham shakllantiradi. Shuningdek, Ennis tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda savol berish metodining muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi. Uning fikricha, savollar orqali o‘quvchilar muammoni chuqurroq anglaydi,

dalillarni tahlil qiladi va mantiqiy xulosalar chiqarishga o‘rganadi. Shu sababli ta’lim jarayonida ochiq savollar, muammoli topshiriqlar va analitik muhokamalarni qo‘llash o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda tanqidiy fikrlash o‘quvchilarning kognitiv faoliyatini rivojlantiruvchi muhim kompetensiya sifatida qaraladi. Kompetensiyaviy yondashuvga ko‘ra, ta’lim jarayoni faqat bilimlarni yetkazishga emas, balki o‘quvchilarning analitik fikrlash, muammolarni hal qilish hamda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilishi lozim. Shu sababli tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ta’lim mazmuni, pedagogik metodlar va didaktik vositalar bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshirilishi zarur.

Xulosa. Yuqoridagi nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tanqidiy fikrlash zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u o‘quvchilarning analitik tafakkuri, muammolarni tahlil qilish va asoslangan qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. *John Deweyning* reflektiv fikrlash nazariyasi hamda *Robert H. Ennisning* tanqidiy fikrlash konsepsiyasi ushbu jarayonning muhim nazariy asoslarini tashkil etadi. Ushbu yondashuvlar ta’lim jarayonida o‘quvchilarni passiv bilim oluvchilar emas, balki faol fikrlovchi subyekt sifatida shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, ingliz tilini o‘qitish jarayonida muammoli vaziyatlar, muhokamalar, matn tahlili hamda argumentativ fikrlashga asoslangan metodlardan foydalanish o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda muhim didaktik imkoniyatlar yaratadi. Natijada o‘quvchilarning nafaqat til kompetensiyasi, balki ularning mustaqil va analitik fikrlash qobiliyati ham rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Dewey J. How we think. Boston: D.C. Heath and company.

2. Paul R., Elder L. Critical thinking: Tools for taking charge of your learning and your life. Pearson Education.

3. Ennis R. Critical thinking. Prentice Hall.

4. Scriven M., Paul R. Defining critical thinking. Foundation for critical thinking.

5. Richards J., Rodgers T. Approaches and methods in language teaching. Cambridge University Press.

6. Brown H. D. Principles of language learning and teaching. Pearson Education.

7. Harmer J. How to teach English. Longman.